

Незважаючи на тяжке становище у суспільстві прагнення до волі у Шевченка виступає, як нетлінна суспільна цінність, яку неможливо знищити, і в душі кожна людина мовчки буде прагнути до неї: «Високії ті могили, чорніють, як гори, та про волю нишком в полі, з вітрами говорять» [1; с. 61]. Причому соціальна - філософська позиція Шевченка проявляється в закликах народу до боротьби за своє щастя, за волю, за самостійність, на що поет готові покласти навіть власне життя, що яскраво зображується в вірші «Заповідь»: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров'ю, волю окропіте» [1; с. 274].

Поняття волі, як найвищої соціальної цінності за Шевченком являє собою не якесь загальноприйняте поняття, твердження чи характеристика буття, а має певне розмежування. Розмежування поняття проходить на рівні організації суспільства на два підходи. Згідно першого воля виступає як загально народне прагнення до розбудови власної держави, яка перебуває на стадії знищення: «Подивись тепер на матір, на свою Україну, що, колишучи, співала, про свою недолю, що, співаючи, ридала, виглядала волю» [1; с. 176]. Згідно іншого підходу воля характеризується, як одинично-особове поняття, що проявляється в основному прагненням до щастя та можливістю розпоряджатися власною свободою окремо кожною людиною, не залежавши при цьому від когось: «І сниться їй той син Іван, / і уродливий, і багатий, / не одинокий, а жонатий, / на вольній бачиться, бо й сам, / уже не панський, а на волі» [1; с. 511].

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т. Г. «Кобзар». Серія «Вершини світового письменства». - К.: Дніпро, 1985. - 622 с.

Ющенко С.М., асп. кафедри теоретичної і прикладної механіки

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА

Тарас Григорович Шевченко – визначний український поет, письменник, художник та мисленник – герой свого часу, унікальна особистість зі своїми власними незаангажованими поглядами на світ та місце людини в ньому. Світогляд Великого Кобзаря досить суперечливий, наразі, шевченкознавці не дістаються єдиної точки зору. Проте тематику свободи з упевненістю можна виокремити як ключову у творчості Шевченка.

Творчість Кобзаря ввібрала в себе його переживання, починаючи від дитячих, коли майбутній митець стикався з усіма негараздами кріпацтва, закінчуючи зрілими, коли, ставши вільним, він не став вільним у повному розумінні цього слова. Тому не дивно, що більшість творів Шевченка проймає саме проблемою свободи, її досягнення та відчуття. Ідея свободи пронизує всі твори Т.Г. Шевченка: від історичних до ліричних, від літератури до живопису.

Тарас Шевченко – полум'яний борець проти самодержав'я, панства та кріпосництва, прихильник ідеї національного визволення українського народу, палкий патріот рідної землі.

Свобода у філософській творчості Кобзаря – інтегроване поняття. Ідея свободи розглядається Шевченком як сукупність трьох взаємозалежних складових. Екзистенціальна свобода означає свободу існування людини як унікальної і неповторної особистості, з її власними переживаннями та потребами. Свобода волевиявлення – це соціальна свобода людини як повноправного члена суспільства за політико-правовою ознакою. Свобода духу – це найвища ступінь свободи, якої може досягти людина, це свобода, що ґрунтується на загальнолюдських принципах, це повна гармонія емоційної, вольової та інтелектуальної складових свободи.

Центральним філософським принципом, на якому ґрунтується шевченківська свобода, слід визнати соціоантропоцентризм. Адже у центрі світу він ставить людину з її власними переживаннями, бажаннями та потребами, причому кожному людину як неповторну особу, що знаходиться у взаємодії з соціумом. Так, Дмитро Чижевський характеризує світосприйняття Т. Шевченка як «антропоцентризм»: «Основною рисою цілої духовної постаті Шевченка, провідним почуттям в цілій його творчості, основним пафосом його життя треба визнати його «антропоцентризм», – поставлення людини в центрі цілого буття, цілого світу – як природи і історії, так і усіх сфер культури» [4; с. 168]. Справді, у більшості творів Шевченка сюжет розгортається навколо долі конкретного суб'єкта, наприклад: «Катерина», «Варнак», «Плач Ярославни», «Титарівна», «Слепая», «Відьма» та ін. У деяких творах антропоцентричний образ символізує цілу націю (наприклад, поема «Кавказ», образ Прометея) або народ (наприклад, поема «Гайдамаки», образ Яреми, Залізняка та Гонти).

Проте проголошуючи людину головною цінністю у Всесвіті, Шевченко повністю виключає егоїстичну позицію, закликаючи до єдності та взаємоповаги, до дружнього та братерського ставлення один до одного: «Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата, - / Нехай мати усміхнеться, / Заплакана мати. Благословить дітей своїми руками / І діточок поцілує / Вольними устами» [5, с. 264]

У цьому закликуні виражається ще один ґрунтовний філософський принцип у творчості Шевченка – принцип гуманізму: кожен має право на свободу, щастя та прояв своїх здібностей. Примітно, що підхід Т. Шевченка до історії також соціоантропоцентричний. Наголошуючи на тому, що люди повинні знати свою історію, щоб не повторювати минулих помилок і побудувати щасливе майбутнє, Шевченко на прикладі окремих історичних постатей висвітлює тему боротьби за свободу («Гамалія», «Іван Підкова», «Гайдамаки»). Вважається, що тільки вільний народ може досягнути щасливого майбутнього. Для цього кожен повинен усвідомити необхідність повернення національної пам'яті та гідності народу – тільки так Україна може стати повністю незалежною державою вільною від зовнішніх ворогів. З іншого боку, «будучи прихильником дружби слов'янських народів, Шевченко відстоював принципи рівності в цій дружбі,

поваги один до одного з боку кожного народу» [3, с. 221]. М. Тарасенко, І. Огородник та М. Русин так характеризують політичні погляди Кобзаря: «Люто ненавидячи царизм, який вважав Україну своєю провінцією, Шевченко не переносив цієї ненависті на російський народ, що конав у неволі, як і український» [2, с. 304]. Так, у «Молитві» знаходимо звернені до Бога слова: «А всім нам вкупі на землі / Єдиномисліє подай / І братолюбіє пошли» [5, с. 537]

Можна вважати, що за політико-ідеологічними поглядами Тарас Шевченко притримується позицій інтернаціоналізму. Так, Богдан Лепкий пише про Шевченка: «Він у своїх творах, неначе в дзеркалі чистому, дав образ страшної дійсності й славної минувшини українського народу, щоб ми на сей образ дивились і розуміли становище своє у світі й у життю, щоб ми за минулим добром тужили, з сучасним лихом боролися, та до лучшої будучності добивалися. Основою тої кращої майбутності вважав вольність суспільну й незалежність державну» [1, с. 95].

Ще одним філософським принципом шевченківської свободи необхідно зазначити кордоцентризм – світосприйняття серцем. Митець глибоко переконаний, що всю сутність свого ества та буття в цілому можна пізнати не так мисленням, як душею і серцем. Сприйняття навколишнього середовища здійснюється виключно через емоції, глибокі переживання та почуття, що формують унікальність, неповторність та абсолютну цінність внутрішнього світу людини: «То серце по волі з Богом розмовля / То серце щечече Господню славу, / А думка край світа на хмарі гуля» [5, с. 44]

Свобода волевиявлення виражається у свободі людини на вираження своїх думки, слова, віросповідання, ідеології та політичних поглядів. Якщо кожний член суспільства матиме свободу волевиявлення, то і громадянське суспільство буде вільним. Засобом досягнення соціальних свобод Шевченко вважає толерантність – терпиме ставлення до поглядів та способу життя інших індивідів, соціальних груп та народів. Не цураючись свого, потрібно з повагою відноситися до чужого: «Не дуріте самі себе, / Учїтесь, читайте, / І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь [5, с. 263] Тобто і антропоцентризм, і кордоцентризм виражаються у Шевченка через доброзичливість і милосердя, через великодушність та співчуття, одним словом, через людяність. Тільки починаючи з себе, тільки на гуманістичних засадах людина може досягти свободи.

Прагненню до свободи передуює прагнення досягти незалежності. Шевченко невпинно закликає український народ до опору проти гніту панів, царів, катів, супостатів, щоб нарешті виплутатися з кайданів залежності і стати вільним. Тільки шляхом боротьби за незалежність можна досягти бажаної свободи: «Борїтеся – поборете, / Вам бог помагає! / За вас правда, за вас слава / І воля святая!» [5, с. 253]

При цьому митець стверджує, що досягти вільного майбутнього вдасться лише тоді, коли ми пам'ятаємо своє минуле, знаємо своє коріння, пишаємось своїми предками. Тісно пов'язаним з поняттям пам'яті є поняття гідності. Гідність у творчості Шевченка неодмінна. Вона включає в себе власну гідність – в межах особистості людини; національну – в межах держави; і взагалі

людську – тобто таку, що характеризує честь і достоїнство усього людства: «У чужому краю / Не шукайте, не питаєте / Того, що немає / І на небі, а не тільки / На чужому полі. / В своїй хаті своя й правда, / І слава, і воля [5, с. 258]

Таким чином, свобода як центральна проблема у творчості Тараса Шевченка нерозривно пов'язана з життям людини в усіх її «іпостасях». Найголовнішою цінністю і надбанням Всесвіту для Великого Кобзаря є вільна людина. Оптимістичним та життєстверджуючим мотивом творчості Шевченка є переконаність у здобутті щасливого вільного майбуття: «І на оновленій землі / Врага не буде, супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі» [5, с.403]

Найвищою категорією свободи для людини є свобода духу, що виражається у здатності людини до пізнання і самопізнання, творення і самотворення. У Шевченковій філософській творчості свобода духу виявляється у формі особистісної незалежності, національної самоідентифікації та людської гідності.

Список використаних джерел

1. Лепкий Б.С. Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 137 с.
2. Огородник І.В., Русин М.Ю. Українська філософія в іменах: Навч. посібник / За ред. М.Ф. Тарасенка. – К.: Либідь, 1997. – 328 с.
3. Федів Ю.О., Мозгова Н.Г. Історія української філософії: Навч. посібник. – К.: Україна, 2001. – 512 с.
4. Чижевський Д. І. Нариси с історії філософії на Україні. – К.: Вид-во «Орія» при УКСП «Кобза», 1992. – 230 с.
5. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Дніпро, 1977. – 600 с.